

Верховний
Суд

Огляд практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
щодо спорів у справах за участю
осіб з інвалідністю

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за 2018 – травень 2022 року

Зміст

1. Права осіб з інвалідністю у сімейних правовідносинах	6
1.1. Значне погіршення матеріального становища того з батьків, з кого на підставі рішення суду стягуються аліменти на утримання дитини, може бути підставою для звернення до суду з вимогою про зменшення розміру аліментів	6
1.2. Повнолітні діти зобов'язані брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних обставинами виключно негативного характеру	7
1.3. Вимоги про стягнення аліментів на користь повнолітніх дітей, які продовжують навчання, підлягають задоволенню тільки за наявності в батьків можливості надавати таку допомогу	8
1.4. Право на утримання (аліменти) має непрацездатна особа, яка не забезпечена прожитковим мінімумом	9
1.5. Опіка над фізичною особою в разі визнання її недієздатною встановлюється в судовому порядку після подання органом опіки і піклування щодо особи, яка може здійснювати піклування над недієздатною	10
1.6. Якщо стан здоров'я батька / матері не перешкоджає йому / їй належним чином займатися дитиною, створювати належні умови для виховання та розвитку, а також матеріально її забезпечувати, то наявність інвалідності не є перешкодою для визначення місця проживання дитини з тим із батьків, у кого вона встановлена, оскільки визначення місця проживання дитини з одним із батьків лише з підстав інвалідності іншого є дискримінацією особи за ознакою інвалідності	12
2. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються житлових правовідносини	14
2.1. У разі невідповідності житла особи з інвалідністю вимогам, визначеним висновком медико-соціальної експертизи, і неможливості його пристосування до потреб особи з інвалідністю може провадитись заміна жилої площі	14
2.2. Особи з інвалідністю, які не мають іншого житла, мають достатні та тривалі зв'язки з конкретним місцем проживання, яке є їхнім «житлом» у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, не можуть бути виселені з такого житла	16
2.3. Затінення кімнати в будинку навпроти внаслідок установаження огорожі порушує правила добросусідства, що в свою чергу є порушенням статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	18
2.4. Забезпечення житлом осіб, які мають позачергове право на отримання житла, можливе лише згідно з існуючою черговою з урахуванням часу взяття на облік та в порядку, передбаченому законодавством	19

2.5. Відсутність письмової згоди наймача на вселення осіб до квартири не свідчить про їхнє самоправне вселення в житлове приміщення, якщо за обставинами справи безспірно встановлено, що наймач висловлював таку згоду	21
2.6. На поважність причин непроживання дитини у спірному житлі не впливає наявність у того з батьків, з ким вона фактично проживає, права власності на житло, оскільки наявність майнових прав у батьків дитини не може бути підставою для втрати її особистих житлових прав	23
3. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються відшкодування моральної шкоди	24
3.1. Відмова перевізника у здійсненні пільгового перевезення особи, яка має на це встановлене законом право, є неправомірною, чим порушуються її права	24
3.2. Невиконання роботодавцем обов'язку стосовно забезпечення безпечних і здорових умов праці, що мало наслідком виникнення у працівника професійного захворювання, втрати працездатності й встановлення інвалідності, є підставою для відшкодування роботодавцем (його правонаступником) заподіяної працівнику моральної шкоди	26
3.3. Якщо факт отримання потерпілим каліцтва внаслідок нещасного випадку не був задокументований і відповідні документи не було прийнято Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, потерпілий має право звернутися до суду з вимогою про відшкодування додаткових витрат, які можуть бути стягнуті й на майбутній час у межах строків, зазначених у висновку медико-соціальної експертної комісії або судово-медичної експертизи, з особи, яка відповідальна за завдану шкоду	27
3.4. Факт заподіяння моральної шкоди особі, яка є особою з інвалідністю першої групи з дитинства, беручи до уваги істотність вимушених змін у її житті у зв'язку з втратою близької людини, а також враховуючи наслідки, що настали, та їх невідворотність, є підставами для відшкодування моральної шкоди, яка визначається судами, виходячи із засад розумності, виваженості та справедливості	29
4. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються захисту прав споживачів	31
4.1. Особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, зокрема як споживача під час придбання, замовлення або використання продукції, в тому числі купівлі полісу медичного туристичного страхування для виїжджаючих за кордон, має право звернутися зі скаргою безпосередньо до суду без обов'язкового звернення до інших уповноважених державних органів	31

5. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються захисту честі, гідності, ділової репутації	32
5.1. Суд не вправі зобов'язувати особу просити вибачення перед іншою особою у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК України	32
6. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються безпідставно набутих коштів	34
6.1. Неповідомлення належним чином управління соціального захисту населення про смерть особи з інвалідністю з дитинства та отримання її опікуном надмірно виплаченої соціальної допомоги свідчить про недобросовісність опікуна – набувача коштів і є підставою для їх повернення	24
7. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються спадкових правовідносин	36
7.1. Позов про визначення додаткового строку для подання заяви до нотаріальної контори про прийняття спадщини підлягає задоволенню, якщо спадкоємець – особа з інвалідністю, через необізнаність про смерть спадкодавця не звертався до нотаріальної контори про прийняття спадщини за законом	36
7.2. Визначаючи, чи є особа з інвалідністю з дитинства такою, яка має право на обов'язкову частку у спадковому майні, необхідно враховувати не сам лише факт установлення особі інвалідності уповноваженим державним органом, а момент її настання, оскільки чинне законодавство пов'язує набуття особою інвалідності з дитинства не з відповідним висновком такого компетентного органу, а зі стійким розладом функцій організму особи, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності	37
8. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються юрисдикційних питань	40
8.1. Спир про оскарження рішень, дій чи бездіяльності медико-соціальної експертної комісії є публічно-правовим і має розглядатися за правилами адміністративного судочинства	40
8.2. Оскарження рішення суб'єкта владних повноважень стосовно визначення розміру грошової компенсації за належне жите приміщення особі, яка проходила військову, тобто публічну, службу та набула статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, поширюється на публічно-правові спори, тому належить до юрисдикції адміністративного судочинства	41

9. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються питань процесуального права	43
9.1. Особи з інвалідністю I та II груп звільняються від сплати судового збору на підставі пункту 9 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір»	43
9.2. Недотримання вимог Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також національного законодавства є порушенням забезпечення особам з інвалідністю ефективного доступу до правосуддя	44
9.3. Встановлення обмежень доступу до суду у зв'язку з пропуском строку звернення повинно застосовуватися з певною гнучкістю і без надмірного формалізму. Позбавлення особи можливості судового захисту, наданого національним законодавством, є порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року	45

1. Права осіб з інвалідністю у сімейних правовідносинах

1.1. Значне погіршення матеріального становища того з батьків, з кого на підставі рішення суду стягуються аліменти на утримання дитини, може бути підставою для звернення до суду з вимогою про зменшення розміру аліментів

22 січня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про звільнення від сплати заборгованості за аліментами за період з лютого 2014 року до 31 жовтня 2018 року в сумі 38 162, 00 грн та зміну розміру аліментів, визначеного рішенням районного суду, яким було стягнуто з позивача на користь ОСОБА_2 аліменти на дочку ОСОБА_3 в розмірі 200, 00 грн щомісяця, починаючи з дня ухвалення рішення суду і до досягнення дитиною повноліття.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду в частині відмови у задоволенні позовних вимог про зменшення розміру аліментів на неповнолітню дитину скасовано та ухвалене в цій частині нове рішення про часткове задоволення вказаних позовних вимог, в іншій частині рішення районного суду залишено без змін.

Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що суд першої інстанції дійшов правильного висновку про відсутність підстав для звільнення позивача від сплати заборгованості за аліментами, оскільки ОСОБА_1 є інвалідом I групи «Б» з 16 квітня 2018 року та ним не надано належних доказів неможливості виконання рішення районного суду від 06 лютого 2014 року щодо стягнення з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 аліментів.

ОСОБА_1 з 16 квітня 2018 року є особою з інвалідністю першої групи «Б», інвалідність встановлена на строк до 01 червня 2020 року, потребує постійного стороннього догляду та лікування, тому вимоги позивача в частині зменшення розміру аліментів на неповнолітню дочку підлягають частковому задоволенню.

Верховний Суд залишив рішення першої та апеляційної інстанцій без змін з огляду на таке.

У частині першій статті 192 СК України передбачено, що розмір аліментів, визначений за рішенням суду або за домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Враховуючи зміст статей 181, 192 СК України, розмір аліментів, визначений рішенням суду, не вважається незмінним. Отже, у зв'язку із значним покращенням матеріального становища платника аліментів матір дитини може подати до суду заяву про збільшення розміру аліментів. Значне погіршення матеріального становища батька може бути підставою для його вимоги про зменшення розміру аліментів.

Суди встановивши, що заборгованість зі сплати аліментів утворилася у ОСОБА_1 за період з лютого 2014 року до жовтня 2018 року, тобто до виникнення

у нього тяжкого захворювання, яке призвело до встановлення ОСОБА_1 інвалідності першої групи, дійшов правильного висновку про відмову в цій частині у задоволенні позовних вимог.

За таких обставин та з підстав, передбачених вказаними нормами матеріального права, апеляційний суд з урахуванням стану здоров'я та погіршення матеріального становища ОСОБА_1 дійшов обґрунтованого висновку, що розмір аліментів, що стягуються на неповнолітню дочку ОСОБА_3, підлягає зменшенню з частини всіх видів заробітку на 1/6 частину всіх видів заробітку, але не менше 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Постановою Верховного Суду від 22 січня 2020 року рішення Городищенського районного суду Черкаської області від 24 квітня 2019 року в некасованій підчас апеляційного перегляду частині та постанову Апеляційного суду Черкаської області від 11 липня 2019 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 січня 2020 року у справі № 691/1497/18 (провадження № 61-15013св19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87297844>

1.2. Повнолітні діти зобов'язані брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних обставинами виключно негативного характеру

11 грудня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5 про стягнення понесених ним додаткових витрат на лікування у розмірі 2 108 грн та стягнення щомісячно на його утримання додаткових витрат у розмірі 250 грн.

Суди встановили, що позивач – батько відповідача, є особою з інвалідністю II групи та отримує пенсію у розмірі 1 303,54 грн, перебуває на диспансерному обліку у зв'язку із захворюваннями на цукровий діабет 2 типу; серцево-судинного захворювання, хронічної хвороби нирок. Позивач, перебуваючи на лікуванні у зв'язку з погіршенням стану здоров'я, додатково на ліки витратив 4 216 грн.

Рішенням районного суду в задоволенні позову відмовлено. Рішенням апеляційного суду рішення районного суду скасовано в частині відмови у задоволенні позову про стягнення додаткових витрат та ухвалено у цій частині нове рішення, стягнуто з відповідача на користь позивача додаткові витрати на лікування у сумі 2 108 грн.

Апеляційний суд в обґрунтування свого рішення зазначив, що позивач поніс додаткові витрати, викликані тяжкою хворобою та інвалідністю, і вони підтверджені належними доказами. При цьому вказав, що позивач має двох повнолітніх дітей, які, крім стягнутих з них аліментів, не надають іншу допомогу батьку в добровільному порядку, а тому колегія суддів вважає за можливе стягнути з відповідача на користь позивача половину витраченої останнім суми на лікування, тобто 2 108 грн.

Верховний Суд погодився з таким рішенням апеляційного суду з огляду на таке.

Згідно з частиною першою статті 172 СК України дитина, повнолітні дочка, син зобов'язані піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу.

Тлумачення статті 203 СК України свідчить, що додатковими витратами на батьків вважаються витрати, пов'язані з однією з таких обставин: (а) тяжка хвороба; (б) інвалідність; (в) немічність. Таким чином, повнолітні діти зобов'язані брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних обставинами виключно негативного характеру. Цей перелік є вичерпним.

Встановивши, що позивач поніс додаткові витрати, викликані тяжкою хворобою та інвалідністю, в розмірі 4 216 грн, врахувавши, що позивач має двох дітей, апеляційний суд обґрунтовано скасував рішення районного суду та задовольнив позовні вимоги у частині стягнення з відповідача додаткових витрат на батька у сумі 2 108 грн.

Постановою Верховного Суду від 11 червня 2018 року рішення Апеляційного суду Харківської області від 19 жовтня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 червня 2018 року у справі № 635/2419/17 (провадження № 61-1687св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74630304>

1.3. Вимоги про стягнення аліментів на користь повнолітніх дітей, які продовжують навчання, підлягають задоволенню тільки за наявності в батьків можливості надавати таку допомогу

19 червня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення аліментів на утримання повнолітнього сина, який продовжує навчання.

Суд установив, що ОСОБА_3 та ОСОБА_2 перебували в зареєстрованому шлюбі, від якого мають повнолітнього сина ОСОБА_1, який навчається у вищому навчальному закладі, загальна вартість освітньої послуги за чотири курси навчання становить 25 480,00 грн.

Відповідач з 2015 року перебуває в зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_4, з якою мають на утриманні спільну неповнолітню дитину.

ОСОБА_2 є особою з інвалідністю III групи, ОСОБА_4 є особою з інвалідністю II групи.

Рішення міського суду скасовано рішенням апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено.

Суд апеляційної інстанції виходив із того, що вимоги про стягнення аліментів на користь повнолітніх дітей, які продовжують навчання, підлягають задоволенню тільки за наявності у батьків можливості надавати таку допомогу, а такі обставини належними та допустимими доказами не доведені та судом не встановлені.

Верховний Суд погодився з таким рішенням апеляційного суду з огляду на таке.

У статті 199 Сімейного кодексу України (далі – далі СК України) встановлено, що, якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має той із батьків, з ким проживає дочка, син, а також самі дочка, син, які продовжують навчання.

Відповідно до частини першої статті 182 СК України (в редакції, чинній на час вирішення справи судом) при визначенні розміру аліментів суд враховує: стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; інші обставини, що мають істотне значення.

Встановивши, що ОСОБА_2 не може надавати матеріальну допомогу у зв'язку із станом здоров'я (є особою з інвалідністю III групи), станом здоров'я членів його сім'ї: непрацездатної дружини, яка є особою з інвалідністю II групи та малолітньої дитини, яка потребує індивідуального догляду і лікування, з урахуванням доходів та витрат сім'ї ОСОБА_2 на комунальні послуги, рекомендоване лікування, протезування, оздоровлення тощо, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про скасування рішення суду першої інстанції та відмову у задоволенні позову.

Постановою Верховного Суду від 19 червня 2019 року рішення Апеляційного суду Херсонської області від 23 березня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 666/1408/16-ц (провадження № 61-34099св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499520>

1.4. Право на утримання (аліменти) має непрацездатна особа, яка не забезпечена прожитковим мінімумом

19 лютого 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5 про стягнення аліментів на утримання дружини.

Суди встановили, що на час звернення позивачка із цим позовом до суду у провадженні районного суду знаходилась цивільна справа за позовом ОСОБА_5 до ОСОБА_4 про розірвання шлюбу.

Позивач у період перебування у шлюбі з відповідачем набула статусу особи з інвалідністю III групи та постійно здійснює витрати на своє лікування.

На утриманні позивача перебуває дочка ОСОБА_6, яка навчається у коледжі.

Також суди встановили, що розмір пенсії позивача, як особи з інвалідністю III групи з червня до листопада 2016 року становив 1 230 грн 00 коп., а з 01 грудня 2017 року – 1 270 грн 00 коп.

Рішення районного суду скасовано рішенням апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено. Апеляційний суд у своєму рішенні зазначив, що право на утримання

має непрацевдатна особа, яка не забезпечена прожитковим мінімумом. Позивач отримує пенсію по інвалідності у розмірі, що забезпечує її прожитковий мінімум, встановлений законом для осіб, які втратили працевдатність, а тому вона не є особою, яка потребує матеріальної допомоги, у розумінні частини четвертої статті 75 СК України

Верховний Суд погодився з таким рішенням апеляційного суду з огляду на таке.

Згідно із частинами другою – четвертою статті 75 СК України право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацевдатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу. Непрацевдатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є особою з інвалідністю I, II чи III групи. Один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Таким чином, право на утримання (аліменти) має непрацевдатна особа, яка не забезпечена прожитковим мінімумом.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» прожитковий мінімум для осіб, які втратили працевдатність, з 01 травня 2016 року становив 1 130 грн 00 коп., з 01 грудня 2016 року – 1 208 грн 00 коп.

Статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» встановлено прожитковий мінімум для осіб, які втратили працевдатність, з 01 січня 2017 року у розмірі 1 247 грн 00 коп., з 01 травня – 1 312 грн 00 коп. та з 01 грудня у розмірі 1 373 грн 00 коп.

Перевіряючи законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції, апеляційний суд встановив, що позивач є особою з інвалідністю та отримує пенсію, розмір якої є вищим від прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб, а тому вона у розумінні статті 75 СК України не є особою, яка потребує матеріальної допомоги, у зв'язку із чим суд апеляційної інстанції обґрунтовано скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, яким відмовив ОСОБА_4 у позові.

Постановою Верховного Суду від 11 лютого 2019 року рішення Апеляційного суду Житомирської області від 03 травня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 лютого 2019 року у справі № 281/697/16-ц (провадження № 61-18951св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80112187>

1.5. Опіка над фізичною особою в разі визнання її недієздатною встановлюється в судовому порядку після подання органом опіки і піклування щодо особи, яка може здійснювати піклування над недієздатною

29 березня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за заявою ОСОБА_1, заінтересована особа – орган опіки та піклування в особі виконавчого комітету Покровської міської ради Дніпропетровської області, про встановлення опіки над недієздатною фізичною особою ОСОБА_2 та її майном.

Суди встановили, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2, яка є особою з інвалідністю II групи та з 2015 року страждає на тяжке хронічне психічне захворювання, є батьками малолітнього ОСОБА_3. Окрім спільного сина в ОСОБА_2 є ще й син від іншого чоловіка, опіку над яким за життя здійснювала бабуся.

Заявник відповідно до висновку про стан здоров'я перебуває на обліку у невропатолога, є особою з інвалідністю III групи, за станом здоров'я може виконувати функції опікуна.

З травня 2019 року ОСОБА_2 проживає та проходить лікування в комунальному закладі, де постійно отримує психокоректори. Лікування приймає під контролем, потребує постійного нагляду медичних працівників. Після відвідування родичами стає агресивною, емоційно нестійкою, тривожною, пригніченою. За станом психічного здоров'я потребує подальшого перебування в закладі та постійної психокорекції.

Згідно з висновком органу опіки та піклування виконавчого комітету міської ради, затвердженим рішенням виконавчого комітету, призначення заявника опікуном над ОСОБА_2 є недоцільним.

Рішення міського суду залишено без змін постановою апеляційного суду в задоволенні заяви відмовлено.

Обґрунтовуючи своє рішення, суд першої інстанції зазначив, що заявник не надав належних і допустимих доказів для задоволення його вимог про встановлення опіки над недієздатною фізичною особою і її майном.

Касаційний цивільний суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Відповідно до статті 41 ЦК України над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка.

Згідно зі статтею 55 ЦК України опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки.

Відповідно до статті 58 ЦК України опіка встановлюється над фізичною особою, яка визнана недієздатною.

У частині першій статті 60 ЦК України передбачено, що суд встановлює опіку над фізичною особою у разі визнання її недієздатною і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування.

У статті 65 ЦК України передбачено, що до встановлення опіки або піклування і призначення опікуна чи піклувальника опіку або піклування над фізичною особою здійснює відповідний орган опіки та піклування.

У статті 66 ЦК України визначено, що якщо над фізичною особою, яка перебуває у навчальному закладі, закладі охорони здоров'я або закладі соціального захисту населення, не встановлено опіку чи піклування або не призначено опікуна чи піклувальника, опіку або піклування над нею здійснює цей заклад.

Ураховуючи норми матеріального права, які регулюють спірні правовідносини, та відсутність подання органу опіки та піклування про призначення ОСОБА_1 опікуном ОСОБА_9, висновки судів про відмову в задоволенні заяви є законними і обґрунтованими.

Постановою Верховного Суду від 29 березня 2021 року рішення Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 27 лютого 2020 року та постанову Дніпровського апеляційного суду від 18 серпня 2020 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 березня 2021 року у справі № 184/858/19 (провадження № 61-13874св20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95905041>

1.6. Якщо стан здоров'я батька / матері не перешкоджає йому / їй належним чином займатися дитиною, створювати належні умови для виховання та розвитку, а також матеріально її забезпечувати, то наявність інвалідності не є перешкодою для визначення місця проживання дитини з тим із батьків, у кого вона встановлена, оскільки визначення місця проживання дитини з одним із батьків лише з підстав інвалідності іншого є дискримінацією особи за ознакою інвалідності

10 лютого 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Служба у справах дітей Калинівської районної державної адміністрації, про визначення місця проживання малолітньої дитини та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа – Виконавчий комітет Калинівської міської ради, про визначення місця проживання малолітньої дитини.

Суди встановили, що ОСОБА_2 та ОСОБА_1 перебували у зареєстрованому шлюбі, від якого мають дитину. У 2018 році рішенням районного суду шлюб між сторонами розірвано, дитина залишилась проживати з батьком.

Суд також установив, що ОСОБА_2 за станом здоров'я встановлено III групу інвалідності.

У висновку комісії з питань захисту прав дитини при Виконавчому комітеті міської ради, зазначено про доцільність визначення місця проживання малолітньої дитини разом із батьком.

Рішенням суду першої інстанції первісний позов задоволено. У задоволенні зустрічного позову відмовлено. В обґрунтування свого рішення суд зазначав, що висновком комісії з питань захисту прав дитини, не зазначено істотних обставин, які б переконливо свідчили про те, що місце проживання дитини не може бути визначено з матір'ю.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове про задоволення зустрічного позову. У задоволенні первісного позову ОСОБА_1 відмовлено. Суд апеляційної інстанції виходив із того, що неповнолітня дитина постійно проживає з батьком, останній приділяє більше уваги вихованню дитини й більш відповідально ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків, дитина перебуває на повному утриманні та вихованні батька, та врахувавши, що до моменту виникнення цього спору мати дитини не приділяла достатньої уваги створенню належних умов для повноцінного розвитку та проживання дитини, не надала доказів піклування з її боку про ступінь розвитку дитини, зацікавленості

її повсякденним життям та потребами, суд дійшов висновку про визначення місця проживання неповнолітньої дитини з батьком, що забезпечить якнайкращі інтереси дитини.

Верховний Суд погодився із висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

У частині першій статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

Висновок суду першої інстанції про визначення місця проживання дитини з матір'ю, обґрунтований тим, що вона має можливість забезпечити потреби сина саме в матеріальному плані, зазначивши стабільний заробіток матері, що вплине на можливість забезпечувати як фізичний так і культурний розвиток дитини, тоді як ОСОБА_2 потребує термінового оперативного лікування та постійного підтримуючого лікування, є інвалідом III групи, обмежено працездатний, може працювати за спеціальностями, які не потребують значного фізичного навантаження, на думку Верховного Суду є непереконливим з огляду на таке.

Стаття 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю визначає, що дискримінація за ознакою інвалідності – це будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні.

За встановленими у справі обставинами, стан здоров'я відповідача не перешкоджає йому належним чином займатись сином, створювати йому належні умови для виховання та розвитку, а також матеріально забезпечувати сина, оскільки відповідач є суб'єктом підприємницької діяльності.

Верховний Суд зазначив, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини. При вирішенні цієї справи, серед іншого, суд апеляційної інстанції керувався установленими та тривалими зв'язками батька та дитини, з огляду на те, що вони тривалий час проживають разом, а отже, проживання дитини з батьком відповідає найкращим інтересам дитини.

Постановою Верховного Суду від 10 лютого 2021 року постанову Вінницького апеляційного суду від 06 жовтня 2020 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 лютого 2021 року у справі № 132/3061/19 (провадження № 61-17699св20) можна ознайомитись за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/94938672> Аналогічний правовий висновок зроблено в постанові Верховного Суду: від 15 квітня 2020 року у справі № 550/1201/16 (провадження № 61-3263св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88834136>

2. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються житлових правовідносин

2.1. У разі невідповідності житла особи з інвалідністю вимогам, визначеним висновком медико-соціальної експертизи, і неможливості його пристосування до потреб особи з інвалідністю може провадитись заміна жилої площі

18 вересня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Харківської міської ради, Департаменту житлового господарства Харківської міської ради, виконавчого комітету Харківської міської ради, комунального підприємства «Жилкомсервіс» про зобов'язання відповідачів надати у користування житлову кімнату на першому поверсі або надати ОСОБА_1 доступне житло у будь-який інший спосіб.

Звертаючись до суду, ОСОБА_1 вказувала на неможливість їй як особі з інвалідністю першої групи, яка пересувається в інвалідному візку, користуватись житловим приміщенням на четвертому поверсі у зв'язку з відсутністю обладнань цього будинку відповідно до Державних будівельних норм України (далі – ДБН України) щодо доступності приміщень для осіб з інвалідністю. Ставила питання про зобов'язання відповідачів надати у користування житлову кімнату на першому поверсі або надати їй доступне житло у будь-який інший спосіб, при цьому не зазначала конкретного будинку, не зазначала про постійне житло або про надання житла поза чергою.

Суди розглядали справу неодноразово.

Постановою Верховного Суду від 24 квітня 2019 року рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано з направленням справи до суду першої інстанції на новий розгляд.

Підставою для скасування попередніх судових рішень стало неврахування судами законодавства щодо наявності обов'язку органів державної влади та місцевого самоврядування створити доступне середовище для людей з особливими потребами, що призвело до помилкового висновку про відсутність обов'язків відповідача щодо створення цих умов.

За результатами нового розгляду справи рішеннями районного та апеляційного судів позов задоволено частково.

Зобов'язано відповідачів надати ОСОБА_1 у користування житлову кімнату на першому поверсі або іншу пристосовану для осіб з інвалідністю кімнату згідно з вимогами ДБН України для осіб з інвалідністю, шляхом заміни кімнати, яка знаходилась на четвертому, на кімнату на першому поверсі. У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції та постанова апеляційного суду мотивовані тим, що посилення відповідачів на відсутність вільного житла на першому поверсі, яке б відповідало вимогам позивача як людини з інвалідністю першої групи з ураженням опорно-рухового апарату з можливістю пересуватися лише в інвалідному

візку, як в житловому будинку, де проживає позивач, так і в інших будинках, так само як і черговість надання такої житлової площі особам, які потребують поліпшення житлових умов, – не може бути підставою для ненадання позивачу у користування житлової кімнати на першому поверсі або іншої пристосованої для осіб з інвалідністю кімнати, а отже, існує порушення прав позивача як особи з інвалідністю на доступність житлового приміщення.

Верховний Суд залишив рішення судів першої та апеляційної інстанцій без змін з огляду на таке.

За змістом частини першої статті 28 Конвенції про права осіб з інвалідністю держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей, що включає достатнє харчування, одяг та житло, і на безперервне поліпшення умов життя й вживають належних заходів для забезпечення та заохочення реалізації цього права без дискримінації за ознакою інвалідності.

Після ратифікації Україною Конвенції ООН про права інвалідів держава взяла на себе відповідні зобов'язання щодо забезпечення, захисту та реалізації прав осіб з інвалідністю.

Основними нормативними актами, які повинні забезпечити людей з інвалідністю правом на повноцінне життя та створити для маломобільних груп населення безбар'єрне середовище, є Закон України від 05 листопада 2009 року № 1704-VI «Про будівельні норми», Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності», Закон України від 20 травня 1999 року № 687-XIV «Про архітектурну діяльність», Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», ДБН В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення». Також постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 року № 784 був затверджений план заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009 – 2015 роки «Безбар'єрна Україна», а постановою Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2012 року № 706 затверджено Державну цільову програму «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року.

Для того щоб повною мірою забезпечити самостійний спосіб життя людей з інвалідністю, держава повинна створити безбар'єрне середовище.

Органи державної влади зобов'язані створювати умови для гідного життя осіб, які потребують особливого захисту та створення особливих умов, які мають докладати додаткових зусиль для організації свого життя.

На виконання цих завдань прийняті Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року та Указ Президента України від 18 грудня 2007 року № 1228 «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями».

У зв'язку з прийняттям цих нормативних актів Держава в особі своїх державних органів зобов'язалась створити прийнятні умови для життя осіб з особливими потребами, вжити заходи щодо усунення їх дискримінації та забезпечити їх такими умовами життя, що сприятимуть більшому розвитку їх здібностей та враховуватимуть їх потреби, у тому числі і житлові.

Створення цих умов є створенням умов доступності людям з особливими потребами до всіх можливостей інших людей у країні, зокрема доступності до житла.

Відповідно до статті 29 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» особи з інвалідністю та сім'ї, в яких є діти з інвалідністю, мають переважне право на поліпшення житлових умов у порядку, передбаченому чинним законодавством.

У разі невідповідності житла особи з інвалідністю вимогам, визначеним висновком медико-соціальної експертизи, і неможливості його пристосування до потреб особи з інвалідністю може провадитись заміна жилої площі.

Вирішуючи цей спір, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, з урахуванням наведеного вище нормативно-правового регулювання, правильно виходив із того, що Законом передбачений обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування створити доступне середовище для людей з особливими потребами, при цьому ці органи не можуть посилаються на відсутність порядку заміни житла для людей з особливими потребами як на причину невиконання своїх зобов'язань, оскільки, прийнявши той чи інший акт, держава дала підстави для виникнення у фізичних осіб обґрунтованих сподівань стосовно виконання закону.

Постановою Верховного Суду від 21 грудня 2020 року рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 19 лютого 2020 року та постанову Харківського апеляційного суду від 28 липня 2020 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 грудня 2020 року у справі № 638/968/18 (провадження № 61-13378св20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93709019>. Аналогічний правовий висновок зроблено в постанові Верховного Суду: від 24 квітня 2019 року у справі № 638/968/18 (провадження № 61-2337св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81425792>

2.2. Особи з інвалідністю, які не мають іншого житла, мають достатні та триваючі зв'язки з конкретним місцем проживання, яке є їхнім «житлом» у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, не можуть бути виселені з такого житла

18 вересня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Полтавського учбово-виробничого підприємства № 1 Українського товариства глухих (далі – Полтавське УВП-1 УТОГ) до ОСОБА_1 про усунення перешкод у користуванні майном шляхом виселення із гуртожитку без надання іншого житла.

Суди встановили, що ОСОБА_1 не має іншого житла, є інвалідом третьої групи з дитинства, відповідач заселилась у гуртожиток у зв'язку із трудовими відносинами з позивачем.

Рішення районного суду залишено без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Судові рішення обґрунтовано тим, що ОСОБА_1 не має іншого житла, є інвалідом третьої групи, працювала на Полтавському УВП-1 УТОГ майже 10 років, тому набула право на житло у розумінні Конституції України, після звільнення ОСОБА_1 з Полтавського УВП-1 УТОГ та виселення з гуртожитку, заселення відповідача у 1999 році знову у цей же гуртожиток свідчить про визнання позивачем права відповідача на проживання у гуртожитку, виселення відповідача із гуртожитку, як єдиного житла для проживання, є фактичним позбавленням конституційного права на житло.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду погодилася з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Відповідно до статті 47 Конституції України кожен має право на житло. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

За положеннями статті 391 ЦК України власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном.

Регулювання відносин з користування гуртожитками пов'язане із спеціальним правовим статусом цього житла. Тому норми глави 4 ЖК УРСР, Примірного положення про гуртожитки, а також інші норми житлового законодавства щодо гуртожитків є спеціальними відносно норм цивільного законодавства. Якщо відносини не врегульовані спеціальним законодавством про гуртожитки, необхідно керуватися загальними нормами про договір найму житла як інституту житлового права.

Відповідно до частини четвертої статті 9 ЖК УРСР ніхто не може бути виселений із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом.

За таких обставин та з підстав, передбачених вказаними нормами матеріального права, правильним та обґрунтованим є висновок суду першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, про відсутність підстав для виселення відповідача із спірного приміщення у гуртожитку, враховуючи, що відповідач заселилась у гуртожиток у зв'язку із трудовими відносинами з позивачем. ОСОБА_1 пропрацювала на підприємстві майже встановлений статтею 125 ЖК Української РСР строк (не вистачає 4 місяці), який гарантував би надання іншого житла при виселенні із гуртожитку, а також тривалий період проживання ОСОБА_1 після звільнення з роботи, а саме: з 1999 року і до тепер, тобто більше 18 років, а в сукупності майже 28 років. ОСОБА_1 є інвалідом третьої групи, іншого житла не має, має достатні та тривалі зв'язки з конкретним місцем проживання, спірний гуртожиток є її «житлом» у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У цій справі позивач не аргументував ні мету, яку він переслідував, подавши позов про виселення відповідача без надання їй іншого житлового приміщення, ні співрозмірність такого виселення відповідній меті, а тому суди дійшли обґрунтованих висновків про відмову у задоволенні позову про виселення.

Постановою Верховного Суду від 18 вересня 2019 року рішення Октябрського районного суду м. Полтави від 21 листопада 2017 року та постанову Апеляційного суду Полтавської області від 30 травня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 вересня 2019 року у справі № 554/9440/16-ц (провадження № 61-38499св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84571338>

2.3. Затінення кімнати в будинку навпроти внаслідок установа огорожі порушує правила добросусідства, що в свою чергу є порушенням статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

17 лютого 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про припинення порушень правил добросусідства.

Суди встановили, що сусідка позивача ОСОБА_3 на власній земельній ділянці встановила огорожу з метало-профілю висотою 2 м на відстані 3 м від її будинку, внаслідок чого перешкоджає освітленості в кімнатах її будинку та створює незручності їй та дочці, яка є інвалідом першої групи з дитинства.

Рішенням районного суду, яке залишено без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено.

Судові рішення обґрунтовано тим, що позивач не надала належних та допустимих доказів, які б обґрунтовували заявлені нею позовні вимоги, зокрема те, що затінення приміщень та заниження рівня природного освітлення в її будинку відбувається внаслідок встановлення відповідачем огорожі з метало-профілю.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду не погодилася з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Із положень статті 319 ЦК України вбачається, що власник зобов'язаний дотримуватися вимог закону, моральних засад суспільства і не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі.

Відповідно до положень статті 391 ЦК України власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном.

Відповідно до статті 81 ЦПК України кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Факт низького рівня освітлення кімнати у належному позивачу будинку, в якій постійно перебуває особа з інвалідністю – дочка позивача, встановлений протоколом

проведення дослідження освітлення приміщень, складеного лікарем з комунальної гігієни відділення організації санітарно-гігієнічних досліджень.

У зв'язку із доведеним затіненням кімнати внаслідок встановлення відповідачем огорожі з метало-профілю колегія суддів суду касаційної інстанції вважає, що відповідач такими діями порушив правила добросусідства, така огорожа порушує права позивача, яка повністю опікується дочкою, яка є особою з інвалідністю та постійно прикута до ліжка в кімнаті, на користування зручностями свого житла, в тому числі щодо належного освітлення кімнати, що у свою чергу є порушенням статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Суди першої й апеляційної інстанцій встановили усі обставини, дослідили докази та надали їм правову оцінку, але неправильно застосували норми матеріального права та помилково не задовольнили позовні вимоги ОСОБА_1 про припинення порушення правил добросусідства.

Постановою Верховного Суду від 17 лютого 2021 року рішення Збаразького районного суду Тернопільської області від 10 квітня 2019 року та постанову Тернопільського апеляційного суду від 03 липня 2019 року скасовано, позов ОСОБА_1 до ОСОБА_3 задоволено та зобов'язано ОСОБА_3 змінити огорожу з метало-профілю на огорожу із металевої сітки висотою 2 м та довжиною 10,75 м, навпроти і по довжині житлового будинку за АДРЕСА_1.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 лютого 2021 року у справі № 598/1708/18 (провадження № 61-15296св19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95170246>

2.4. Забезпечення житлом осіб, які мають позачергове право на отримання житла, можливе лише згідно з існуючою черговою з урахуванням часу взяття на облік та в порядку, передбаченому законодавством

20 травня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Міністерства оборони України, Квартирно-експлуатаційного відділу міста Одеси (далі – КЕВ міста Одеси), Виконавчого комітету Одеської міської ради (далі – Виконавчий комітет ОМР), Одеської міської ради, Департаменту міського господарства Одеської міської ради, Житлової комісії Одеського гарнізону, про зобов'язання вчинити певні дії щодо забезпечення житлом.

Суди встановили, що підполковник ОСОБА_1 звільнений у запас наказом начальника Генерального штабу № 500 від 16 листопада 2007 року, є інвалідом війни другої групи, має право на пільги, встановлені законодавством України для ветеранів війни-інвалідів війни.

З вересня 2015 року позивач отримав право на позачергове забезпечення житлом як інвалід війни II групи з терміном забезпечення житлом два роки.

Згідно з інформацією, що була надана у вересні 2018 році тимчасово виконуючим обов'язки начальника КЕВ міста Одеси, до теперішнього часу цільового

надходження житла для забезпечення військовослужбовців ветеранів-інвалідів війни другої групи та осіб, прирівняних до них, не надходило.

Відповідно до довідки від 10 вересня 2020 року, виданої тимчасово виконуючим обов'язки начальника КЕВ міста Одеси, станом на 01 липня 2020 року ОСОБА_1 перебуває на квартирному обліку військовослужбовців Одеського гарнізону, які потребують поліпшення житлових умов, у загальній черзі з 04 серпня 1993 року під № 130 та в першочерговій черзі з 16 листопада 2007 року під № 550 при Військовій академії (м. Одеса), зі складом сім'ї 4 особи та проживає в житлі Міністерства оборони України за АДРЕСА_2 (дві кімнати площею 36 кв. м).

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Рішення судів мотивовано тим, що недотримання черговості отримання житла та отримання позивачем житла раніше за осіб, взятих на квартирний облік як таких, що позачергово потребують поліпшення житлових умов, буде порушенням норм чинного законодавства та прав цих осіб.

Касаційний цивільний суд погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Умови та порядок отримання позачергового житла ветеранами та інвалідами війни визначені нормами Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а також ЖК Української РСР.

Вказане право на отримання житла поза чергою особами з числа учасників бойових дій також закріплено у пункті 14 статті 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (тут і далі – в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин).

Згідно з пунктом 18 частини першої статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» інвалідам війни та прирівняним до них особам (стаття 7) надаються пільги щодо позачергового забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов, у тому числі за рахунок жилої площі, що передається міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами та організаціями у розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій. Особи, зазначені в цій статті, забезпечуються жилою площею протягом двох років з дня взяття на квартирний облік, а інваліди I групи з числа учасників бойових дій на території інших країн – протягом року.

Отже, забезпечення житлом таких осіб можливе лише згідно з існуючою черговістю з урахуванням часу взяття на облік та у порядку, передбаченому законодавством.

Іншого порядку, ніж дата взяття на облік у формуванні черговості забезпечення житлом осіб, які користуються певним правом (мають однакові пільги) в черговості одержання таких приміщень, чинне законодавство не встановлює.

Вирішуючи спір, на підставі належним чином оцінених доказів суди дійшли правильних висновків про те, що позивач має право на позачергове отримання житла відповідно до вимог пункту 18 статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», проте забезпечення позивача житлом можливе

лише згідно з існуючою черговістю з урахуванням часу взяття на облік та у порядку, передбаченому законодавством.

Суди першої та апеляційної інстанцій обґрунтовано зазначили, що позивач не надав доказів наявності переважного права на отримання житла, відмінного від інших осіб, які за часом взяття на облік у списку стоять перед ним. Позивач має право на забезпечення житлом лише за умови надходження його черги на отримання житла.

Постановою Верховного Суду від 20 травня 2021 року рішення Приморського районного суду міста Одеси від 10 вересня 2020 року та постанову Одеського апеляційного суду від 22 лютого 2021 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 травня 2021 року у справі № 522/11029/19 (провадження № 61-5228св21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97134584>. Аналогічний правовий висновок зроблено в постановах Верховного Суду: від 30 січня 2020 року у справі № 335/3599/18 (провадження № 61-11670св16) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87517088>, від 24 лютого 2020 року у справі № 725/3605/19 (провадження № 61-575св20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87901319>

2.5. Відсутність письмової згоди наймача на вселення осіб до квартири не свідчить про їхнє самоправне вселення в житлове приміщення, якщо за обставинами справи безспірно встановлено, що наймач висловлював таку згоду

29 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Чернігівської міської ради до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – Комунальне підприємство «Новозаводське» Чернігівської міської ради, про виселення осіб, які самоправно зайняли жиле приміщення, та за зустрічним позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 до Чернігівської міської ради, третя особа – Комунальне підприємство «Новозаводське» Чернігівської міської ради, про визнання права користування житловим приміщенням, зобов'язання усунути перешкоди у користуванні житловим приміщенням.

Суди встановили, що спірна квартира відноситься до державного житлового фонду, знаходиться у комунальній власності територіальної громади міста Чернігова та перебуває на балансі Комунального підприємства «Новозаводське» Чернігівської міської ради. З 1986 року до 2018 року у квартирі АДРЕСА_1 була зареєстрована одна особа – наймач ОСОБА_4, який помер у 2018 році.

ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 в зустрічній позовній заяві зазначали, що самоправно спірну квартиру не займали, а проживають у ній постійно 23 роки за згодою і з дозволу покійного наймача ОСОБА_4.

Також встановлено, що ОСОБА_1, яка є особою з інвалідністю III групи загального захворювання, та ОСОБА_3, який є особою з інвалідністю I групи з дитинства, зареєстровані в однокімнатній квартирі житловою площею 18,6 кв. м. Крім них, у вказаній квартирі зареєстровані ОСОБА_5 та ОСОБА_6 – всього 4 особи. З 1989 року ОСОБА_1 перебуває на квартирному обліку у виконавчому комітеті міської

ради у загальноміській черзі за № 1006 та у першочерговому списку, як одинока мати за № 79.

Рішенням районного суду позов міської ради задоволено. У задоволенні зустрічної позовної заяви суд відмовив. Постановою апеляційного суду рішення районного суду залишено без змін.

Задовольняючи первісний позов та відмовляючи у задоволенні зустрічного позову, місцевий суд виходив із того, що відповідачі проживають у спірному жилу приміщенні без відповідних правових підстав, а тому підлягають виселенню з квартири АДРЕСА_1 без надання іншого жилого приміщення, як встановлено частиною третьою статті 116 ЖК УРСР.

Верховний Суд прийняв постанову, якою скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій у частині вирішення первісних позовних вимог, прийняв нову постанову, якою відмовив у задоволенні позову. В частині вирішення зустрічних позовних вимог залишив без змін.

У частині третій статті 116 ЖК УРСР передбачено, що осіб, які самоправно зайняли жила приміщення, виселяють без надання їм іншого жилого приміщення. Такими, що самоправно зайняли жила приміщення, вважаються особи, які вселилися до нього самовільно без будь-яких підстав, а саме без відповідного рішення про надання їм цього приміщення та відповідно ордеру на житлове приміщення. Виселення цих осіб пов'язане з відсутністю у них будь-яких підстав для зайняття жилої площі.

Конвенція у статті 1 Першого протоколу практично в єдиному приписі, що стосується майна, об'єднує всі права фізичної або юридичної особи, які містять майнову цінність.

Вирішуючи цей спір, в частині виселення як суд першої інстанції, так і апеляційний суд не надали оцінки тим обставинам, що відповідачі тривалий час проживають у спірній квартирі (23 роки), тобто мали тривалий зв'язок із спірною квартирою як із житлом. Поза увагою залишилося й те, що ОСОБА_1 перебуває на квартирному обліку.

Крім того, дійшовши висновку про виселення відповідачів із спірної квартири, у зв'язку із проживанням у ній без відповідних правових підстав, суди першої та апеляційної інстанцій неправильно застосували положення частини третьої статті 116 ЖК УРСР, оскільки не встановили самоправного їх вселення у зазначене приміщення.

Розглядаючи цей спір, як суд першої інстанції, так і апеляційний суд на зазначене уваги не звернули, у зв'язку з чим дійшли помилкових висновків про наявність підстав для задоволення первісного позову.

З огляду на зазначене первісний позов міської ради не підлягає задоволенню.

Враховуючи те, що ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 не зареєстровані у спірному житловому приміщенні, рішення щодо передачі зазначеного приміщення у постійне користування відповідачам не приймалося, а ордер на вселення не видавався, як це передбачено статтями 51, 58 ЖК УРСР, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов правильного висновку про відсутність

правових підстав у частині зобов'язання Чернігівської міської ради не чинити перешкод у користуванні спірним житловим приміщенням.

Встановивши, що відповідачі дійсно могли проживати у спірній квартирі, оскільки ОСОБА_1 здійснювала догляд за ОСОБА_4, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованих висновків про відмову у визнанні за ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 права користування зазначеним жилим приміщенням, оскільки вони не довели факт проживання однією сім'єю з ОСОБА_4.

Також є правильними висновки судів першої та апеляційної інстанцій про відмову в задоволенні зустрічних позовних вимог про зобов'язання Чернігівської міської ради прийняти рішення про надання ордеру на спірне житлове приміщення, оскільки прийняття відповідним органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування рішення є його дискреційними повноваженнями, а тому суд не вправі зобов'язувати такий орган прийняти відповідне рішення, оскільки в такому випадку він виходить за межі завдань цивільного судочинства.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі № 751/8693/18 (провадження № 61-6980св20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100360396>

2.6. На поважність причин непроживання дитини у спірному житлі не впливає наявність у того з батьків, з ким вона фактично проживає, права власності на житло, оскільки наявність майнових прав у батьків дитини не може бути підставою для втрати її особистих житлових прав

07 липня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про вселення, заборону чинити перешкоди у користуванні житлом.

Суд установив, що ОСОБА_1 є дочкою відповідача, особою з інвалідністю з дитинства, фактично проживала з відповідачем як член його сім'ї з часу свого народження до часу припинення її матір'ю ОСОБА_3 сімейних відносин із відповідачем. ОСОБА_1 разом із матір'ю переїхала до іншого місця проживання. У подальшому ОСОБА_2 у порядку приватизації отримав свідоцтво про право власності на житло і не визнавав права його дочки на користування квартирою.

Суд першої інстанції задовольнив позов ОСОБА_1, вселив її до спірної квартири, зобов'язав ОСОБА_2 не чинити перешкоди позивачу у вселенні та у користуванні квартирою.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції з огляду на те, що після досягнення 18 років гарантії збереження права на користування житлом у позивача як повнолітньої особи припинилися, на час звернення до суду вона не вчинила жодних дій, спрямованих на реальну зміну свого місця постійного проживання, тому втратила право користування спірним майном як особа, що вибула на інше постійне місце проживання.

Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції, навівши таке обґрунтування.

На час вибуття зі спірного житла позивач була малолітньою особою та особою з інвалідністю, яка самостійно не могла визначати своє місце проживання, тому суд першої інстанції обґрунтовано вважав, що за нею збереглося право на користування житлом за місцем проживання її батька, незважаючи на факт зміни постійного місця проживання.

Оскільки малолітня дитина не може самостійно обирати місце свого проживання, тому факт її непроживання у спірній квартирі не є безумовною підставою для позбавлення дитини права користування цим житлом. Крім того, право користування житлом у дитини виникає на підставі факту її народження.

Не впливає на поважність причин непроживання дитини у спірному житлі наявність у того з батьків, з ким вона фактично проживає, права власності на житло, оскільки наявність майнових прав у батьків дитини не може бути підставою для втрати її особистих житлових прав. Визначальним у цьому випадку є забезпечення найкращих інтересів дитини.

Втрата триваючих зв'язків позивача зі спірним житлом відбулася не через її волевиявлення, оскільки ОСОБА_1, яка була неповнолітньою дитиною, через припинення фактичних шлюбних відносин батьків проживала з матір'ю. Після досягнення 14 років позивач не могла скористатися своїм правом на вибір та зміну постійного місця проживання через існування судового спору, наявність у неї інвалідності та недосягнення повнолітнього віку. Водночас у ОСОБА_1 зберігся намір ставитися до спірного жилого приміщення як до свого місця проживання, про що свідчить той факт, що, досягнувши повноліття, вона зареєструвала своє місце проживання у спірній квартирі. Крім того, суди встановили факт чинення перешкод відповідачем у користуванні житлом позивачу, яка намагалася вселитися до спірної квартири та зверталася до правоохоронних органів з метою захисту порушених прав.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 липня 2021 року у справі № 554/3289/20 (провадження № 61-2951св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98298895>

3. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються відшкодування моральної шкоди

3.1. Відмова перевізника у здійсненні пільгового перевезення особи, яка має на це встановлене законом право, є неправомірною, чим порушуються її права

20 червня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_4 до Приватного акціонерного товариства «Черкасиавтотранс» (далі – ПрАТ «Черкасиавтотранс») про відшкодування моральної шкоди.

Суди встановили, що позивач, 1940 року народження, є інвалідом I групи, має право на пільги, встановлені законодавством України для ветеранів війни –інвалідів війни (посвідчення НОМЕР_2 безтермінове).

Позивач, перебуваючи на автобусній зупинці, очікував автобус для того, щоб доїхати до міста, однак водій автобусу йому відмовив у здійсненні пільгового перевезення. Того ж дня позивач звернувся до поліції із усною заявою про вчинене кримінальне правопорушення, в якій повідомив, що водій автобусу відмовив здійснити пільгове перевезення позивача – інваліда війни та попросив вийти з автобуса.

Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено. Рішенням апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано. Позов задоволено частково.

Стягнуто з відповідача на користь позивача у рахунок відшкодування моральної шкоди кошти в меншому розмірі, ніж заявлено позивачем, у решті позову відмовлено.

Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Відповідно до статті 37 Закону України «Про автомобільний транспорт» пільгові перевезення пасажирів, які відповідно до законодавства користуються такими правами, забезпечують автомобільні перевізники, які здійснюють перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про автомобільний транспорт» договір перевезення пасажирів автобусом на маршруті загального користування укладається між автомобільним перевізником та пасажиром. Цей договір вважається укладеним з моменту придбання пасажиром квитка на право проїзду, а для осіб, які користуються правом пільгового проїзду, – з моменту посадки в автобус.

Таким чином, Закон України «Про автомобільний транспорт» встановлює право пасажирів, який користується пільгами на транспорті, безпосередньо скористатися пільговим проїздом, пред'явивши водієві автобусу посвідчення встановленого зразка.

У статті 38-1 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» передбачено, що інваліди І групи мають право на безплатний проїзд у пасажирському міському транспорті (крім таксі). Звуження змісту та обсягу права осіб з інвалідністю на пільговий проїзд транспортом не допускається.

Установивши, що позивач, як ветеран війни – учасник бойових дій, на підставі пункту 7 частини першої статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» має право на безоплатний проїзд, зокрема, автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання. Разом із тим відповідачу як автомобільному перевізнику, який здійснює перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування, забороняється відмовлятися від пільгового перевезення, крім випадків, передбачених законом (стаття 37 Закону України «Про автомобільний транспорт»). Отже, в цьому випадку відмова відповідача у здійсненні пільгового перевезення позивача, який має відповідне право, яке встановлене законом, є неправомірною, чим допущено порушення прав останнього.

Постановою Верховного Суду від 20 червня 2018 року рішення Апеляційного суду Черкаської області від 22 листопада 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 711/6330/17-ц (провадження № 61-438св17) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74926901>
Аналогічний правовий висновок зроблено в постанові Верховного Суду: від 10 жовтня 2018 року у справі № 219/5142/16-ц (провадження № 61-24911св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77309002>

3.2. Невиконання роботодавцем обов'язку стосовно забезпечення безпечних і здорових умов праці, що мало наслідком виникнення у працівника професійного захворювання, втрати працездатності й встановлення інвалідності, є підставою для відшкодування роботодавцем (його правонаступником) заподіяної працівнику моральної шкоди

15 червня 2020 року Верховний Суд у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_4 до Публічного акціонерного товариства «Криворізький залізорудний комбінат» (далі – ПАТ «Криворізький залізорудний комбінат») про відшкодування моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я.

Суди встановили, що ОСОБА_4 працював на шахтах «Першотравнева-1», «Першотравнева» виробничого об'єднання по видобутку руд підземним способом «Кривбасруда» в умовах, які характеризувались перевищенням гранично допустимого рівня небезпечних та шкідливих факторів виробничого середовища. Відповідно до висновку медико-соціальної експертної комісії у 2012 році йому встановлено 40 % втрати професійної працездатності, згодом – 50 %, а у 2015 році встановлено 70 % втрати професійної працездатності безстроково, також встановлено інвалідність II групи внаслідок професійного захворювання. Позивач вказував, що внаслідок втрати здоров'я, стан якого погіршується щороку, він зазнає фізичних та моральних страждань, тому просив суд стягнути з ПАТ «Криворізький залізорудний комбінат» на його користь моральну шкоду.

Частково задовольняючи позов, районний суд, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив із того, що професійне захворювання позивача, яке завдає йому фізичного болю та душевних страждань, виникло у тому числі й з вини виробничого об'єднання по видобутку руд підземним способом «Кривбасруда», правонаступником якого є відповідач; у зв'язку з професійним захворюванням позивачу заподіяно моральну шкоду.

Верховний Суд у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду погодився із такими висновками судів з огляду на таке.

Згідно з частинами першою та третьою статті 13 Закону України «Про охорону праці» роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці. Роботодавець несе безпосередню відповідальність за порушення зазначених вимог.

У статті 173 КЗпП України закріплено право працівника на відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових обов'язків.

У частині першій статті 237-1 КЗпП України передбачено відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику у разі порушення його законних прав, що призвело до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагає від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Вирішуючи питання про покладення відповідальності за завдану позивачу моральну шкоду на ПАТ «Криворізький залізорудний комбінат», суди дійшли обґрунтованих висновків, що професійне захворювання виникло у позивача саме під час його перебування у трудових відносинах з виробничим об'єднанням по видобутку руд підземним способом «Кривбасруда», на яке законодавством було покладено обов'язок із забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці та яке у подальшому перетворене у Відкрите акціонерне товариство «Криворізький залізорудний комбінат».

Таким чином, невиконання роботодавцем обов'язку стосовно забезпечення безпечних і здорових умов праці, що мало наслідком виникнення у позивача професійного захворювання, втрати працездатності й встановлення інвалідності, є підставою для відшкодування роботодавцем (його правонаступником) заподіяної працівнику моральної шкоди.

Постановою Верховного Суду від 15 червня 2020 року рішення Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 06 грудня 2017 року та постанову Апеляційного суду Дніпропетровської області від 15 травня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 червня 2020 року у справі № 212/3137/17-ц (провадження № 61-37529сво18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90021305>

3.3. Якщо факт отримання потерпілим каліцтва внаслідок нещасного випадку не був задокументований і відповідні документи не було прийнято Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, потерпілий має право звернутися до суду з вимогою про відшкодування додаткових витрат, які можуть бути стягнуті й на майбутній час у межах строків, зазначених у висновку медико-соціальної експертної комісії або судово-медичної експертизи, з особи, яка відповідальна за завдану шкоду

26 червня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» (далі – ПАТ «Українська залізниця»), Департаменту соціального захисту населення Харківської обласної державної адміністрації, Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Харківській області про стягнення вартості автомобіля «ЗАЗ Сенс ТГ698К-20» в сумі 143 000 грн та на виробничі витрати з його переобладнання у розмірі 5 239,06 грн; стягнення компенсації за ремонт та обслуговування автомобіля.

Свої вимоги позивач обґрунтовував тим, що він є особою з інвалідністю II групи зі 100 % втратою професійної працездатності безстроково, причиною якої стала травма, отримана ним з вини Куп'янської дирекції залізничних перевезень, яка на даний час є підрозділом ДП «Південна залізниця».

Суди встановили, що 31 січня 1970 року комісією ЛТЕК ОСОБА_1 визнано особою з інвалідністю II групи з 100 % втратою професійної працездатності безстроково.

На підставі рішень районного суду від 14 лютого 2003 року позивач у січні 2004 року отримав автомобіль.

Ураховуючи те, що з моменту отримання автомобіля пройшло 10 років і він має висновок медико-соціальної експертної комісії із визначенням медичних показників для забезпечення його автомобілем, він звернувся до ДП «Південна залізниця» із заявою про оплату витрат, пов'язаних із утриманням та підготовкою до експлуатації автомобіля із ручним керуванням на дві руки та одну ногу.

Листом від 03 лютого 2014 року ДП «Південна залізниця» відмовило йому в оплаті відповідних витрат на придбання автомобіля.

Рішення районного суду скасовано постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено.

Апеляційний суд, обґрунтовуючи своє рішення, вказував на те, що відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України від 19 липня 2006 року № 999 «Про затвердження порядку забезпечення інвалідів автомобілями» автомобілі для осіб з інвалідністю унаслідок трудового каліцтва придбаваються Фондом соціального страхування та видаються управліннями виконавчої дирекції, тому висновки стосовно покладення обов'язку щодо фінансування витрат з придбання автомобіля, його переобладнання та виплати грошової компенсації на бензин, на ремонт і технічне обслуговування автомобіля на ПАТ «Українська залізниця» є помилковими.

Касаційний цивільний суд з таким висновком апеляційного суду не погодився з огляду на таке.

З аналізу частини першої статті 1195 ЦК України вбачається, що шкода, завдана фізичній особі каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, складається з втраченого заробітку (доходу), додаткових витрат, викликаних необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо. Тобто будь-які витрати, які стягуються на користь потерпілого на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язані з лікуванням та заходами, спрямованими на відновлення здоров'я. Специфіка шкоди, яка завдана здоров'ю, полягає також і в тому, що вона не може бути відшкодована в натурі та оцінена у грошовому еквіваленті. Саме тому об'єктом відшкодування буде не зазначена шкода, а лише майнові втрати, що зазнала фізична особа, внаслідок завдання цієї шкоди. До таких втрат законодавець відносить: а) заробіток (дохід), втрачений потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності; б) додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо. Однак цей перелік є орієнтовним і у випадку, коли потерпілий має ще й інші втрати, які пов'язані з відповідним ушкодженням здоров'я, то він має право вимагати і їх відшкодування.

Відповідно до частини другої статті 1202 ЦК України стягнення додаткових витрат, передбачених частиною статті 1195 цього Кодексу, може бути здійснене наперед у межах строків, встановлених на основі висновку відповідної лікарської

експертизи, а також у разі необхідності попередньої оплати послуг і майна (придбання путівки, оплата проїзду, оплата спеціальних транспортних засобів тощо).

Установивши, що інвалідність ОСОБА_1 викликана каліцтвом внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, володільцем якого є відповідач, суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про задоволення позову.

Постановою Верховного Суду від 26 червня 2019 постанову апеляційного суду Харківської області від 16 квітня 2018 року скасовано, рішення Комінтернівського районного суду міста Харкова від 08 вересня 2016 року залишено в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 641/11102/14-ц (провадження № 61-37245св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82797821>
Аналогічний правовий висновок зроблено в постанові Верховного Суду: від 18 березня 2019 року у справі № 311/2467/16-ц (провадження № 61-30575св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80555518>

3.4. Факт заподіяння моральної шкоди особі, яка є особою з інвалідністю першої групи з дитинства, беручи до уваги істотність вимушених змін у її житті у зв'язку з втратою близької людини, а також враховуючи наслідки, що настали, та їх невідворотність, є підставами для відшкодування моральної шкоди, яка визначається судами, виходячи із засад розумності, виваженості та справедливості

12 серпня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1, в інтересах якої діє законний представник ОСОБА_2, до Акціонерного товариства «Українська залізниця» (далі – АТ «Українська залізниця») про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю матері внаслідок нещасного випадку на виробництві.

Суди встановили, що позивач ОСОБА_1 є донькою ОСОБА_3, яка працювала на підприємстві відповідача та під час виконання своїх трудових обов'язків у 2011 році загинула.

ОСОБА_1 в позовній заяві зазначала, що звістка про смерть матері завдала їй глибоких моральних та душевних страждань, оскільки внаслідок смерті матері вона зазнала сильне емоційне та психологічне потрясіння, оскільки є особою з інвалідністю I групи, не може відновити свою душевну рівновагу.

Позивач просила суд стягнути з відповідача на її користь моральну шкоду в розмірі 834 600,00 грн без урахування утримання податку на доходи фізичних осіб.

Рішенням районного суду, яке залишено без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково.

Стягнуто з АТ «Українська залізниця» на користь ОСОБА_1 в рахунок відшкодування моральної шкоди 300 000,00 грн без урахування утримання податку з доходів фізичних осіб. У решті позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, мотивовано тим, що позивач має право на відшкодування моральної шкоди у зв'язку зі смертю матері, яка загинула від нещасного випадку на виробництві відповідача.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

У частинах третій та четвертій статті 23 ЦК України встановлено, що моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Згідно з частиною першою статті 1167 ЦК України моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою цієї статті.

Відповідно частини другої статті 1168 ЦК України моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні.

Факт заподіяння моральної шкоди позивачу у зв'язку з втратою близької людини встановлений судами першої та апеляційної інстанцій. Зокрема, суди зазначали, що позивач ОСОБА_1 у зв'язку із втратою матері переживає душевні та психологічні страждання, позбавлена можливості отримувати від неї піклування та матеріальну допомогу, що тягне за собою порушення її нормальних життєвих зв'язків та докладання з її боку додаткових зусиль для організації свого життя.

Встановлений їй причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою відповідача – втрата життєвих зв'язків позивача з рідною людиною.

Колегія суддів, беручи до уваги глибину і тривалість моральних страждань позивача, характер психологічної травми, яку вона отримала у зв'язку зі смертю рідної людини, конкретні обставини у справі, істотність вимушених змін у життєвих стосунках позивача, яка втратила турботу та підтримку близької людини, зважаючи на те, що позивач є особою з інвалідністю першої групи з дитинства, наслідки, що настали, та їх невідворотність, вважає, що визначений розмір моральної шкоди відповідає засадам розумності, виваженості.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 серпня 2021 року у справі № 213/4130/19 (провадження № 61-9848св20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98971494>

4. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються захисту прав споживачів

4.1. Особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, зокрема як споживача під час придбання, замовлення або використання продукції, в тому числі купівлі полісу медичного туристичного страхування для виїжджаючих за кордон, має право звернутися зі скаргою безпосередньо до суду без обов'язкового звернення до інших уповноважених державних органів

20 червня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «АХА Страхування» (далі – ПрАТ «СК «АХА Страхування»), треті особи – Офіс Ради Європи в Україні, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, візовий центр посольства Франції, про захист прав споживача та зобов'язання вчинити певні дії.

Суди встановили, що позивач звернувся до відповідача з проханням продати йому поліс медичного туристичного страхування для виїжджаючих за кордон. Однак позивач отримав відмову у видачі йому зазначеного полісу, у зв'язку з тим, що Договором добровільного страхування подорожуючих за кордон та правилами № 019 добровільного страхування медичних витрат, якими у своїй діяльності керується відповідач, встановлені обмеження для осіб з інвалідністю першої та другої груп.

17 вересня 2013 року позивач письмово звернувся до голови правління ПрАТ «СК «АХА Страхування» з проханням надати пояснення щодо відмови у продажу полісу страхування.

Рішенням районного суду позовні вимоги задоволено. Рішенням апеляційного суду рішення районного суду скасовано, у задоволенні позовних вимог про захист прав споживача та зобов'язання вчинити певні дії відмовлено.

Рішення суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що позивач з метою захисту та відновлення своїх прав зі скаргою до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, чи до відповідача безпосередньо не звертався, а тому ОСОБА_1 передчасно звернувся до суду з цим позовом.

Верховний Суд скасував рішення апеляційного суду та залишив в силі рішення районного суду з огляду на таке.

За приписами статті 14 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися зі скаргою до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом. Реалізація зазначеного права не може бути підставою для упередженого ставлення, а також не може спричинити жодних негативних наслідків для особи, яка скористалася таким правом.

Захист прав, свобод і законних інтересів осіб з інвалідністю забезпечується в судовому або іншому порядку, встановленому законом, що передбачено положенням статті 6 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні».

Тобто особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися зі скаргою, зокрема до суду.

Також у пункті 6 частини першої статті 4 Закону України «Про захист прав споживачів» встановлено, що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав.

Суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку про те, що позивач передчасно звернувся за захистом своїх прав як споживача та особи з інвалідністю до суду, оскільки за приписами пункту 6 частини першої статті 4 Закону України «Про захист прав споживачів» та статті 14 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, зокрема, споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, в тому числі купівлі полісу медичного туристичного страхування для виїжджаючих за кордон, має право звернутися зі скаргою безпосередньо до суду без обов'язкового звернення до інших уповноважених державних органів.

Постановою Верховного Суду від 31 жовтня 2019 року рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 22 серпня 2017 року скасовано, рішення Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська від 14 березня 2017 року залишено в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 жовтня 2019 року у справі № 201/13021/16-ц (провадження № 61-26132св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86206010>

5. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються захисту честі, гідності, ділової репутації

5.1. Суд не вправі зобов'язувати особу просити вибачення перед іншою особою у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК України

10 жовтня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – ОСОБА_4, про захист честі та гідності і відшкодування моральної шкоди.

Суди встановили, що в лютому 2016 року під час судового засідання з розгляду слідчим суддею районного суду клопотання заступника начальника управління з розслідування особливо важливих справ Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) про встановлення стороні захисту строків для

ознайомлення з матеріалами кримінального провадження стосовно ОСОБА_4, ОСОБА_1 було заявлене клопотання слідчому судді про зобов'язання прокурорів ГПУ надати йому вказане клопотання та всіх долучених до нього документів, виготовлених шрифтом Брайля, для здійснення належного захисту підозрюваного ОСОБА_4.

При ознайомленні з матеріалами кримінального провадження та диском з технічним записом журналу цього судового засідання суд першої інстанції не установив, що відповідачі висловлювали будь-яке негативне ставлення до позивача як до особи з вадами зору, будь-яких коментарів негативного характеру стосовно позивача, його інвалідності не надавали.

Рішенням районного суду, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

При відмові у задоволенні позову суди зробили висновок про відсутність фактів, які доводили б наявність з боку відповідачів цілеспрямованих дій на приниження честі, гідності та ділової репутації позивача та про те, що примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації не передбачено цивільним законодавством.

Колегія суддів погоджується із цими висновками судів з таких підстав.

У статті 15 ЦК України передбачено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Порушення права пов'язане з позбавленням його суб'єкта можливості здійснити (реалізувати) своє право повністю або частково.

Тлумачення статті 277 ЦК України свідчить, що позов про спростування недостовірної інформації підлягає задоволенню за такої сукупності умов: поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; поширення інформації, що порушує особисті немайнові права; врахування положень статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини щодо її застосування.

Європейський суд з прав людини зауважив, що у справах про захист честі, гідності та ділової репутації фізичні особи мають право вимагати спростування відомостей, які не відповідають дійсності та принижують їх честь і гідність, та відшкодування завданої шкоди. Обидва заходи було застосовано у справі заявників. Проте на додаток до них суди зобов'язали другого заявника опублікувати у газеті офіційне вибачення. Суд зазначає, що такий захід безпосередньо не передбачено в національному законодавстві. Як вбачається з відповідної національної судової практики, хоча й пізнішої за події, які розглядаються, встановлення зобов'язання вибачитися у справах про захист честі, гідності та ділової репутації може суперечити конституційній гарантії свободи вираження поглядів. За цих обставин Суд доходить висновку, що зобов'язання судом другого заявника вибачитися не було встановлене

законом і, відповідно, це порушення статті 10 Конвенції (EDITORIAL BOARD OF PRAVOYE DELO AND SHTEKEL v. UKRAINE, № 33014/05, § 54, 58, 59, ЄСПЛ, від 05 травня 2011 року).

Встановивши, що відповідачі не поширювали негативну інформацію про позивача, суди дійшли правильних висновків про відмову у задоволенні позову.

Постановою Верховного Суду від 10 жовтня 2018 року рішення Печерського районного суду м. Києва від 03 листопада 2016 року та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 16 лютого 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 жовтня 2018 року у справі № 757/8834/16-ц (провадження № 61-14698св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77089316>

6. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються безпідставно набутих коштів

6.1. Неповідомлення належним чином управління соціального захисту населення про смерть особи з інвалідністю з дитинства та отримання її опікуном надмірно виплаченої соціальної допомоги свідчить про недобросовісність опікуна – набувача коштів і є підставою для їх повернення

10 жовтня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Департаменту соціальної політики Черкаської міської ради до ОСОБА_3 про повернення безпідставно набутих коштів.

Суд установив, що ОСОБА_3 призначена опікуном над недієздатною племінницею ОСОБА_4, одержувала від управління соціального захисту населення на неї, як інваліда з дитинства другої групи, державну соціальну допомогу з 01 січня 2007 року до 31 липня 2015 року.

Департамент соціальної політики міської ради зазначив про те, що відповідач не повідомила позивача про смерть ОСОБА_4, яка настала 01 листопада 2011 року, що призвело до надмірної виплати державної допомоги у період з моменту смерті ОСОБА_4 до липня 2015 року у розмірі 40 506 грн, яка 04 серпня 2015 року ПАТ «Державний ощадний банк України» на запит департаменту частково перерахована управлінню соціального захисту населення, а саме у розмірі 26 144 грн 24 коп., залишок боргу становив 14 361 грн 76 коп.

Департамент соціальної політики повідомив відповідача про надміру виплачену соціальну допомогу інваліду дитинства з одночасним проханням повернути зазначений борг, проте кошти у добровільному порядку вона не повернула.

Рішенням районного суду позов задоволено. Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що відповідач свій обов'язок щодо повідомлення управління соціального захисту про смерть інваліда дитинства другої групи ОСОБА_4, яка отримувала державну соціальну допомогу та перебувала у відповідача на утриманні, не виконала, що свідчить про недобросовісність набувача таких коштів. ОСОБА_3 при подачі заяви від 11 січня 2007 року на призначення зазначеної

допомоги була попереджена про обов'язок попередити органи праці та соціального захисту населення у період призначення та виплати соціальної допомоги про зміни у складі сім'ї, що підтверджується її підписом у вказаній вище заяві.

Рішенням апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано. У задоволенні позову відмовлено. В обґрунтування свого рішення суд зазначив, що ОСОБА_3 є людиною похилого віку, на її банківську картку, крім державної соціальної допомоги інваліда дитинства другої групи ОСОБА_4, надходили й інші платежі, що безпосередньо нараховувалися саме відповідачу, унаслідок чого вона не усвідомлювала, які саме кошти надходили на її рахунок.

Верховний Суд скасував рішення апеляційного суду та залишив в силі рішення районного суду з огляду на таке.

Згідно з частиною другою статті 8 Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» заява про призначення державної соціальної допомоги особі з інвалідністю першої чи другої групи, яку визнано недієздатною, а також на дитину з інвалідністю подається одним із батьків, усиновителем, опікуном або піклувальником за місцем свого проживання.

Відповідно до пункту 6.3 Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства охорони здоров'я України від 30 квітня 2002 року № 226/293/169, суми державної соціальної допомоги та надбавки на догляд, якщо остання призначена, надміру виплачені одержувачу внаслідок зловживань з його боку (внаслідок подання документів з явно неправильними відомостями, неподання відомостей про зміни у складі сім'ї тощо), стягуються на підставі рішення місцевого органу з питань соціального захисту населення.

Ураховуючи викладене, суд першої інстанції на підставі належним чином оцінених доказів дійшов правильного висновку про те, що управлінням праці та соціального захисту було надміру виплачено державну соціальну допомогу за відповідний період у зв'язку з невиконанням ОСОБА_3 обов'язку повідомити управління праці та соціального захисту про зміну сімейного стану. Копію свідоцтва про смерть інваліда дитинства другої групи ОСОБА_4, опікуном якої була відповідач, позивач отримав лише 23 липня 2015 року.

Постановою Верховного Суду від 06 червня 2018 року рішення Апеляційного суду Черкаської області від 13 грудня 2016 року скасовано, рішення Придніпровського районного суду м. Черкаси від 29 червня 2016 року залишено в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 червня 2018 року у справі № 711/10667/15-ц (провадження № 61-20031св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74630271>

7. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються спадкових правовідносин

7.1. Позов про визначення додаткового строку для подання заяви до нотаріальної контори про прийняття спадщини підлягає задоволенню, якщо спадкоємець – особа з інвалідністю, через необізнаність про смерть спадкодавця не звертався до нотаріальної контори про прийняття спадщини за законом

30 квітня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1, в інтересах якого діє законний представник – опікун ОСОБА_2, до ОСОБА_4 про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини.

Суди встановили, що на час відкриття спадщини після смерті ОСОБА_6 його син ОСОБА_1, який є спадкоємцем першої черги, був інвалідом першої «А» групи з дитинства внаслідок психічного захворювання безстроково. ОСОБА_1 у зв'язку із психічним захворюванням та інвалідністю потребував постійного стороннього догляду та нагляду. У період з 20 грудня 1995 року до 10 січня 2018 року ОСОБА_1 знаходився в Єлизаветградківському психоневрологічному інтернаті.

Вказані обставини підтверджують той факт, що ОСОБА_1 був позбавлений можливості самостійно звернутися у шестимісячний строк після смерті батька до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини. Опіка над ОСОБА_1 була встановлена на підставі рішення Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 19 вересня 2019 року у справі № 389/626/19. Після встановлення опіки та призначення опікуна опікун ОСОБА_2 набула та реалізувала права ОСОБА_1 на звернення до нотаріуса із заявою з метою прийняття спадщини.

Згідно з матеріалами спадкової справи щодо майна померлого, розпочатої в вересні 2015 року, ОСОБА_4 прийняла спадщину за законом після смерті брата ОСОБА_6 та отримала свідоцтво про право на спадщину за законом.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено, встановлено додатковий строк тривалістю в два місяці для подання до нотаріальної контори заяви про прийняття спадщини за законом, яка відкрилась після смерті батька позивача. Задовольняючи вимоги позивача, суди вказали, що оскільки на час відкриття спадщини після смерті ОСОБА_6 його син ОСОБА_1, який є спадкоємцем першої черги, був інвалідом першої групи з дитинства внаслідок психічного захворювання, у зв'язку з чим потребував постійного стороннього догляду та нагляду, а тому позивач був позбавлений можливості самостійно звернутися у шестимісячний строк до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини. При цьому опіка над ОСОБА_1 була встановлена за рішенням суду лише 19 вересня 2019 року та призначено опікуна ОСОБА_2, і саме після цього опікун набула право звернутися від його імені до нотаріуса із відповідною заявою.

Верховний Суд погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій з таких підстав.

Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її (частина перша статті 1272 ЦК України).

У частині третій статті 1272 ЦК України передбачено, що за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Аналіз зазначеної норми закону свідчить про те, що поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини є ті, які пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій.

Отже, правила частини третьої статті 1272 ЦК України можуть бути застосовані, якщо: 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви; 2) ці обставини визнані судом поважними.

Якщо ж у спадкоємця об'єктивних перешкод для подання заяви не було, а він не скористався правом на прийняття спадщини через відсутність інформації про смерть спадкодавця, то правові підстави для визначення додаткового строку для прийняття спадщини відсутні.

Суди першої та апеляційної інстанцій на підставі належним чином оцінених доказів, поданих сторонами, встановили, що наявне в ОСОБА_1 з дитинства психічне захворювання, у зв'язку із яким йому безстроково встановлено інвалідність першої «А» групи, перебування позивача до 2018 року у психоневрологічному інтернаті та його обмежені можливості щодо реалізації своїх прав є поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини, пов'язаними з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами.

Постановою Верховного Суду від 30 квітня 2021 року рішення Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 07 вересня 2020 року та постанову Кропивницького апеляційного суду від 11 лютого 2021 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 30 квітня 2021 року у справі № 383/39/20 (провадження № 61-5009св21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96669172>

7.2. Визначаючи, чи є особа з інвалідністю з дитинства такою, яка має право на обов'язкову частку у спадковому майні, необхідно враховувати не сам лише факт установлення особі інвалідності уповноваженим державним органом, а момент її настання, оскільки чинне законодавство пов'язує набуття особою інвалідності з дитинства не з відповідним висновком такого компетентного органу, а зі стійким розладом функцій організму особи, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності

26 травня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: приватні нотаріуси Ковельського міського нотаріального округу Данилевич О. І., Ваврищук В. С., про визнання заповіту недійсним, визнання права власності на обов'язкову частину у спадковому майні, видачу свідоцтва про право власності на спадщину за законом, відшкодування моральної шкоди.

Суди встановили, що позивач є дочкою ОСОБА_4, який помер. За життя ОСОБА_4 склав заповіт, за умовами якого все своє майно, у тому числі квартиру він заповів своєму братові ОСОБА_2.

Відповідач у квітні 2012 року подав приватному нотаріусу Ваврищук В. С. заяву про прийняття спадщини за заповітом після смерті ОСОБА_4.

Позивач особисто подала 18 квітня 2012 року приватному нотаріусу Ваврищук В. С. заяву про прийняття спадщини після смерті свого батька ОСОБА_4. У цій заяві зазначено, що зміст заповіту, посвідченого приватним нотаріусом Данилевич О. І. їй відомий. Повідомила, що згідно зі статтею 1241 ЦК України вона не має права на обов'язкову частку у спадщині, оскільки на час смерті батька вона не була неповнолітньою чи непрацездатною особою. Крім неї, інших спадкоємців, передбачених законом, немає. Зміст статей 1241, 1269 ЦК України їй нотаріусом роз'яснено. Такі обставини підтверджуються спадковою справою, заведеною після смерті спадкодавця.

Згідно з довідкою до акта огляду МСЕК у жовтні 2012 року позивачу вперше очно була встановлена друга група інвалідності; причина інвалідності – інвалід з дитинства; інвалідність встановлена на строк до листопада 2013 року. Черговий огляд позивача був призначений через рік. У цій довідці міститься застереження, що їй протипоказана робота з психоемоційним навантаженням.

Суди розглядали справу неодноразово.

Рішенням міськрайонного суду в травні 2015 року позов задоволено частково. Визнано за ОСОБА_1 право власності на 1/2 частину квартири як обов'язкову частку у спадщині після смерті батька ОСОБА_4, в іншій частині позову відмовлено. Рішенням апеляційного суду в серпні 2015 року рішення міськрайонного суду в частині задоволених вимог скасовано та ухвалено в цій частині нове рішення про відмову у задоволенні позову. Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у березні 2016 року рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано в частині вирішення позовних вимог про визнання права власності на обов'язкову частку у спадковому майні, справу в цій частині передано на новий розгляд до суду першої інстанції.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

В обґрунтування своїх рішень суди зазначили, що встановлення позивачу другої групи інвалідності з причиною «інвалід дитинства» з необхідністю повторного проведення огляду вже після смерті спадкодавця, на переконання суду апеляційної інстанції, не є підставою для визнання її непрацездатною на момент смерті ОСОБА_4.

Верховний Суд з такими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій не погодився з огляду на таке.

Розкриваючи зміст поняття «повнолітні непрацездатні діти», що використовується в частині першій статті 1241 ЦК України щодо права на обов'язкову частку у спадщині, Конституційний Суд України у Рішенні від 11 лютого 2014 року № 1-рп/2014 (справа про право на обов'язкову частку у спадщині неповнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця) виходив із положень частини третьої статті 75 СК України, яка відносить до категорії «непрацездатні» осіб з інвалідністю I, II та III групи, а також положень пенсійного законодавства та законів України, які регулюють соціальне страхування і визначають поняття «непрацездатний», а саме частини четвертої статті 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» та абзацу 17 частини першої статті 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та вирішив, що «в аспекті конституційного звернення положення частини першої статті 1241 ЦК України щодо права повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця на обов'язкову частку у спадщині необхідно розуміти так, що таке право мають, зокрема, повнолітні діти спадкодавця, визнані особами з інвалідністю в установленому законом порядку незалежно від групи інвалідності.

Вирішуючи питання про те, чи була ОСОБА_1 особою, яка має право на обов'язкову частку у спадковому майні, суди першої та апеляційної інстанцій не з'ясували питання правової природи статусу особи з інвалідністю з дитинства.

За змістом абзацу 2 пункту 26 Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 грудня 2009 року № 1317, інвалідність з дитинства розглядається як причина інвалідності. Згідно з пунктом 14 цього Положення причинний зв'язок інвалідності з хворобами, перенесеними у дитинстві, встановлюється за наявності документів лікувально-профілактичних закладів, що свідчать про початок захворювання або травму, перенесену до вісімнадцятирічного віку.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (назва закону в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Визначаючи, чи є особа з інвалідністю з дитинства такою, яка має право на обов'язкову частку у спадковому майні, необхідно враховувати не самий лише факт встановлення особі інвалідності уповноваженим державним органом, а момент її настання, оскільки чинне законодавство пов'язує набуття особою інвалідності з дитинства не з відповідним висновком такого компетентного органу, а зі стійким розладом функцій організму особи, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності.

Верховний Суд врахував, що на момент відкриття спадщини заявник була повнолітньою, їй виповнилося 28 років, а тому висновки МСЕК якими встановлено, що причина інвалідності ОСОБА_1 настала саме у її дитинстві (тобто до досягнення 18-річного віку), підтвердили, що на момент відкриття спадщини вона вже була особою з інвалідністю з дитинства, а отже, була непрацездатною особою. Наведене

свідчить про абсолютну відсутність підстав стверджувати, що заявник не має права на обов'язкову частку у спадковому майні.

Постановою Верховного Суду від 26 травня 2021 року рішення Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 20 лютого 2019 року та постанову Волинського апеляційного суду від 23 травня 2019 року скасовано, ухвалено нове рішення, яким визнано за ОСОБА_1 право на обов'язкову частку у спадковому майні після смерті ОСОБА_4, визнавши за нею право власності на 1/2 частину квартири.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 159/4322/14-ц, (провадження № 61-12870св19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97429139>

8. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються юрисдикційних питань

8.1. Спир про оскарження рішень, дій чи бездіяльності медико-соціальної експертної комісії є публічно-правовим і має розглядатися за правилами адміністративного судочинства

09 січня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_3 до Обласного центру медико-соціальної експертизи (далі – ОЦ МСЕК), третя особа – Мирноградське міське відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Донецькій області, про скасування акту огляду та зобов'язання вчинити певні дії.

Суди встановили, що 03 травня 1980 року під час виконання трудових обов'язків із ОСОБА_3 стався нещасний випадок у шахті імені А. Г. Стаханова в місті Димитров Донецької області, внаслідок чого він отримав травму голови та плеча.

18 січня 1983 року позивач уперше був оглянутий Лікарсько-трудовою експертною комісією (далі – ЛТЕК) та йому встановлено 50 % втрати працездатності.

12 травня 1985 року при черговому огляді ЛТЕК відсоток втрати працездатності визначений 40 %, інвалідність не встановлена.

ОСОБА_3 із результатами огляду ЛТЕК 12 травня 1985 року був ознайомлений, з таким висновком погодився та не оскаржував його.

Вважаючи дії ЛТЕК неправомірними щодо застосування під час його огляду Інструкції Міністерства фінансів СРСР від 18 травня 1960 року № 153 «О порядке врачебного освидетельствования страхователей» замість Інструкції щодо визначення груп інвалідності, затвердженої наказом МОЗ України від 01 серпня 1956 року та ВЦРПС від 02 серпня 1956 року, він подав до суду цей позов.

Відмовляючи у задоволенні позову, суди дійшли висновку, що позивач не довів належними і допустимими доказами тих обставин, що при огляді у ЛТЕК 12 травня 1985 року та наданні висновку № 678 дії членів комісії були неправомірними і це призвело до неправильного висновку щодо визначення розміру відсотків втрати працездатності та невизнання його особою з інвалідністю.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду не погодилась із такими висновками судів з огляду на таке.

Відповідно до абзацу першого пункту 4 Положення про медико-соціальну експертизу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 грудня 2009 року № 1317 (далі – Положення), медико-соціальну експертизу проводять МСЕК, з яких утворюються в установленому порядку центри (бюро), що належать до закладів охорони здоров'я при Міністерстві охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, управліннях охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій.

Рішення комісії може бути оскаржене до суду в установленому законом порядку (пункт 25 Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 грудня 2009 року № 1317).

Згідно з пунктом 1 Положення про Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267, МОЗ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

У спірних правовідносинах відповідач, який перебуває у віданні МОЗ, у межах та у порядку, встановленому Положенням, наділений повноваженнями приймати рішення, що впливають на можливість реалізації позивачем його права на пенсійне забезпечення і мають обов'язковий характер для інших суб'єктів владних повноважень.

З огляду на вказане спір про оскарження рішень, дій чи бездіяльності МСЕК є публічно-правовим і має розглядатися за правилами адміністративного судочинства.

Постановою Верховного Суду від 09 січня 2019 року рішення Краматорського міського суду Донецької області від 16 травня 2018 року та постанову Апеляційного суду Донецької області від 14 серпня 2018 року скасовано.

Провадження у справі за позовом ОСОБА_3 до Обласного центру медико-соціальної експертизи, третя особа – Мирноградське міське відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Донецькій області, про скасування акту огляду та зобов'язання вчинити певні дії закрито.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 січня 2019 року у справі № 234/19311/17 (провадження № 61-43668св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79161825>

8.2. Оскарження рішення суб'єкта владних повноважень стосовно визначення розміру грошової компенсації за належне жите приміщення особі, яка проходила військову, тобто публічну, службу та набула статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, поширюється на публічно-правові спори, тому належить до юрисдикції адміністративного судочинства

09 грудня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Оріхівської районної державної адміністрації Запорізької області про визнання незаконним та скасування рішення районної державної адміністрації.

Суди встановили, що рішенням Комишуваської селищної ради Оріхівського району Запорізької області від 19 вересня 2018 року № 260 позивача взято на квартирний облік як особу з інвалідністю I групи, учасника бойових дій. Відповідно до пункту 18 частини першої статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» він входить до переліку осіб, які забезпечуються жилою площею протягом року з дня взяття на квартирний облік.

Ухвалою районного суду, залишено постановою апеляційного суду без змін, у відкритті провадження відмовлено. Роз'яснено позивачу його право на звернення до адміністративного суду у порядку, передбаченому КАС України.

Верховний Суд з такою позицією судів першої та апеляційної інстанцій погодився з огляду на таке.

За змістом частини першої статті 9 ЖК УРСР громадяни мають право на одержання за їх бажанням грошової компенсації за належне їм для отримання жиле приміщення для категорій громадян, визначених законом. А згідно зі статтею 48-1 вказаного Кодексу порядок та розмір надання громадянам грошової компенсації за належні їм для отримання жилі приміщення визначаються Кабінетом Міністрів України.

У спірних правовідносинах відповідач у межах та у порядку, встановленому законом, наділений повноваженнями приймати рішення, що впливають на можливість реалізації позивачем права на соціальну гарантію - пільгу, надану йому в силу особливого статусу, визначеного Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Згідно з пунктом 2 частини першої статті 263 КАС України справи щодо оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг суд розглядає за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні).

Крім того, юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема з приводу проходження публічної служби (пункт 2 частини першої статті 19 КАС України). А за змістом пункту 17 частини першої статті 4 КАС України військова служба належить до служби публічної.

Позивач, мотивуючи позов положеннями Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», оскаржив рішення районної робочої комісії районної державної адміністрації у частині визначення розміру грошової компенсації за належне йому житло. Така гарантія соціального захисту, як вказана компенсація, є однією з передбачених зазначеним законом пільг для осіб, які проходили військову, тобто публічну службу та набули статус особи з інвалідністю внаслідок війни.

Постановою Верховного Суду від 09 грудня 2020 року ухвалу Оріхівського районного суду Запорізької області від 16 вересня 2020 року та постанову Запорізького апеляційного суду від 20 жовтня 2020 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 грудня 2020 року у справі № 323/2244/20 (провадження № 61-15667св20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93505560>

9. Спори у справах за участю осіб з інвалідністю, що стосуються питань процесуального права

9.1. Особи з інвалідністю I та II груп звільняються від сплати судового збору на підставі пункту 9 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір»

14 березня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Публічного акціонерного товариства «Ідея Банк» до ОСОБА_3 та ОСОБА_4 про стягнення боргу за кредитним договором.

Суди встановили, що ухвалою судді апеляційного суду апеляційну скаргу ОСОБА_3 було залишено без руху та надано п'ятиденний строк із дня отримання нею копії ухвали для сплати судового збору у передбаченому законодавством розмірі.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу ОСОБА_3 визнано неподаною та повернуто з підстав, передбачених статтею 121 ЦПК України.

Апеляційний суд виходив із того, що заявнику необхідно було сплатити судовий збір за подання апеляційної скарги, однак у наданий строк вона не докліла не усунула.

У касаційній скарзі, поданій у квітні 2016 року до Верховного Суду, ОСОБА_3 просив скасувати ухвалу апеляційного суду та ухвалити законне судове рішення, обґрунтовуючи її порушенням судом норм процесуального права.

У скарзі позивач вказує, що, повертаючи їй апеляційну скаргу у зв'язку з несплатою судового збору, суд не звернув уваги на те, що вона є особою з інвалідністю II групи і відповідно до Закону України «Про судовий збір» звільнена від його сплати.

Відповідно до пенсійного посвідчення, яке видане ОСОБА_3 29 березня 2013 року, остання є особою з інвалідністю II групи загального захворювання.

Згідно з пунктом 9 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» від сплати судового збору звільняються особи з інвалідністю I та II груп, законні представники дітей з інвалідністю і недієздатних осіб з інвалідністю I та II груп.

Проте суд апеляційної інстанції на вказані вимоги нормативних актів уваги не звернув, покладаючи на відповідача обов'язок зі сплати судового збору та повертаючи апеляційну скаргу, не врахував, що вона звільнена від сплати судового збору як особа з інвалідністю другої групи, тому висновок щодо неусунення ОСОБА_3 не докліла є помилковим.

Постановою Верховного Суду від 14 березня 2018 року касаційну скаргу ОСОБА_3 задоволено. Ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 14 березня 2016 року скасовано, справу передано до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття провадження.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 березня 2018 року у справі № 464/7979/15-ц (провадження № 61-5448св18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72909087>. Аналогічний правовий висновок зроблено в постановах Верховного Суду: від 02 жовтня 2019 року у справі № 359/7047/17 (провадження № 61-43258св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84876638>, від 17 лютого 2021 року у справі № 379/1186/18 (провадження № 61-18252св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066979>

9.2. Недотримання вимог Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також національного законодавства є порушенням забезпечення особам з інвалідністю ефективного доступу до правосуддя

11 листопада 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до туроператора Товариства з обмеженою відповідальністю «Туристична компанія «Анекс Тур» (далі – ТОВ «ТК «Анекс Тур»), Товариства з обмеженою відповідальністю «Авіакомпанія «Azur Air Ukraine» (далі – авіакомпанія «Azur Air Ukraine») про захист прав споживача та відшкодування збитків.

У касаційній скарзі, поданій у січні 2019 року до Верховного Суду, ОСОБА_1, ОСОБА_2, посилаючись на неправильне застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального й процесуального права, просили скасувати ухвалу Октябрського районного суду м. Полтави від 08 жовтня 2018 року та постанову Полтавського апеляційного суду від 03 грудня 2018 року і ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Заявники також посилались на незаконність відхилення апеляційним судом заяви ОСОБА_1 про перенесення судового засідання в апеляційному суді, призначеного на 10 год. 00 хв. 03 грудня 2018 року.

Під час перебування справи на розгляді у суді другої інстанції ОСОБА_1 направив заяву від 30 листопада 2018 року про перенесення судового засідання, необхідність перенесення судового розгляду заявник обґрунтовував тим, що ОСОБА_1 не може прийти у це судове засідання у зв'язку з проходженням медичного обстеження як особи з обмеженими можливостями (інвалід II групи), додав талон на прийом до лікаря на цю саму дату і час.

Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Стаття 13 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю передбачає, що держави-учасниці забезпечують особам з інвалідністю нарівні з іншими ефективний доступ до правосуддя, зокрема передбачаючи процесуальні та відповідні вікові корективи, які полегшують виконання ними своєї ефективної ролі прямих і опосередкованих

учасників, у тому числі свідків, на всіх стадіях юридичного процесу, зокрема на стадії розслідування та інших стадіях попереднього провадження.

Щоб сприяти забезпеченню особам з інвалідністю ефективного доступу до правосуддя, держави-учасниці сприяють належному навчанню осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя, зокрема в поліції та пенітенціарній системі.

Відповідно до частини четвертої статті 12 цієї Конвенції держави-учасниці забезпечують, щоб усі заходи, пов'язані з реалізацією правоздатності, передбачали належні та ефективні гарантії недопущення зловживань відповідно до міжнародного права з прав людини. Такі гарантії повинні забезпечувати, щоб заходи, пов'язані з реалізацією правоздатності, орієнтувалися на повагу до прав, волі та переваг особи, були вільні від конфлікту інтересів і недоречного впливу, були співрозмірними обставинам цієї особи й пристосовані до них, застосовувалися протягом якомога меншого строку й регулярно перевірялися компетентним, незалежним та безстороннім органом чи судовою інстанцією. Ці гарантії повинні бути пропорційними мірі, якою такі заходи зачіпають права та інтереси цієї особи.

Суд апеляційної інстанції, зазначаючи, що заява ОСОБА_1 про перенесення судового засідання задоволенню не підлягає, оскільки є зловживанням процесуальними правами учасником судового процесу, не навів обґрунтованих підстав для відмови у задоволенні цієї заяви, оскільки не врахував, що ОСОБА_1 є особою з обмеженими можливостями (інвалід II групи) та зазначені вимоги чинного законодавства України.

Таким чином, суд апеляційної інстанції порушив вимоги Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також частину першу статті 372 ЦПК України.

Постановою Верховного Суду від 11 листопада 2020 року постанову Полтавського апеляційного суду від 03 грудня 2018 року скасовано, справу передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 листопада 2020 року у справі № 554/1475/18 (провадження № 61-1011св19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93666903>

9.3. Встановлення обмежень доступу до суду у зв'язку з пропуском строку звернення повинно застосовуватися з певною гнучкістю і без надмірного формалізму. Позбавлення особи можливості судового захисту, наданого національним законодавством, є порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року

04 травня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1, яка діє у власних інтересах та в інтересах ОСОБА_2 до Маневицької селищної ради Волинської області, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про відшкодування вартості майна.

Суди встановили, що ОСОБА_1 є особою з інвалідністю III групи довічно як особа, яка постраждала від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. ОСОБА_2

є особою з інвалідністю I групи довічно, інвалідність із дитинства, захворювання викликане впливом аварії на Чорнобильській АЕС, потребує постійного стороннього догляду.

Також встановлено, що ОСОБА_1, в інтересах якої діяв представник, подала до апеляційного суду клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, однак в задоволенні клопотання їй було відмовлено.

Суд зазначив, що позивач копію оскаржуваного рішення отримала 16 липня 2021 року, з долученого до апеляційної скарги епікризу вбачається, що ОСОБА_1 перебувала на лікуванні в санаторії з 19 липня по 09 серпня 2021 року, повернулась 11 серпня 2021 року. Тому апеляційний суд визнав, що в указаний період ОСОБА_1 не подала апеляційну скаргу з поважних причин.

Водночас, заявницею не зазначено з посиланням на належні та допустимі докази, які перешкоди чи труднощі існували у позивача для подання апеляційної скарги після її повернення з лікування.

Верховний Суд ухвалу апеляційного суду скасував, справу передав до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду зробивши такі правові висновки.

Безпідставне поновлення строку на оскарження судового рішення, що набрало законної сили, пропущеного на значний термін, є порушенням вимог статті 6 Конвенції щодо справедливого судового розгляду в такому його елементі як правова визначеність.

За частиною четвертою статті 357 ЦПК України суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження у порядку, встановленому статтею 358 цього Кодексу, якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження будуть визнані неповажними.

Крім того, відповідно до частини другої статті 358 ЦПК України незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє виокремити такі фундаментальні обґрунтування на користь прийняття рішення про поновлення пропущеного строку звернення до суду: 1) рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві; щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права (справа «Белле проти Франції» (*Bellet v. France*)); 2) не можуть бути встановлені обмеження щодо реалізації права на судовий захист у такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено; ці обмеження повинні переслідувати легітимну мету, та має бути розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями (справа «Мушта проти України»); 3) суворе

застосування строку без урахування обставин справи може бути непропорційним щодо цілі забезпечення правової визначеності та належного здійснення правосуддя, а також перешкоджати використанню доступних засобів правового захисту (справа «Станьо проти Бельгії» (Stagno v. Belgium)).

Одним з елементів права на справедливий суд є право на виправлення судової помилки, включаючи право на скасування неправосудного рішення та прийняття правового рішення у справі відповідно до запроваджених державою процедур. При цьому забезпечення права на апеляційне і касаційне оскарження включає, як можливість оскарження судового рішення, так і обов'язок суду належним обґрунтувати свою відповідь на доречні доводи особи, яка оскаржує судові рішення, у разі відмови в такому перегляді.

Таким чином ЄСПЛ роз'яснив, що положення статті 6 Конвенції, включаючи право на доступ до суду, поширюються також на апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення, якщо таке право передбачено національним законодавством. Відповідно поновлення пропущеного строку на апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення є механізмом забезпечення певної гнучкості та пропорційності при вирішенні питання про допуск скаржника до апеляційного чи касаційного судів.

Верховний Суд зауважив, що звернення ОСОБА_1 до апеляційного суду з апеляційною скаргою потребувало додаткових зусиль за наявності об'єктивних, істотних перешкод і труднощів для своєчасного вчинення нею як стороною у справі відповідної процесуальної дії, оскільки вона позбавлена можливості вільно розпоряджатися своїм часом, з огляду на те, що на її утриманні та під її постійним доглядом знаходиться недієздатна дочка.

Відмовляючи у відкритті апеляційного провадження, за апеляційною скаргою ОСОБА_1, суд апеляційної інстанції застосував надмірний формалістичний підхід, позбавляючи позивачку засобу судового захисту, наданого національним законодавством, чим порушив статтю 6 Конвенції.

Таким чином апеляційний суд допустив порушення норм процесуального права, яке призвело до обмеження права ОСОБА_1 на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, а тому ухвала апеляційного суду підлягає скасуванню із направленням справи для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 травня 2022 року у справі № 164/2138/19 (провадження № 61-21124св21) можна ознайомитись за посиланням <https://reestr.court.gov.ua/Review/104308934>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
СПРАВА «НАТАЛІЯ МИХАЙЛЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF NATALIYA MIKHAYLENKO v. UKRAINE)
(заява № 49069/11)

Стислий виклад рішення від 30 травня 2013 року

10 липня 2007 року на вимогу батька заявника Сімферопольським районним судом Автономної Республіки Крим (далі – районний суд) заявника було визнано недієздатною у зв'язку з наявними у неї психічними захворюваннями.

21 листопада 2007 року сестра заявника була призначена її опікуном.

З огляду на поступове покращення психічного здоров'я заявника у 2009 році опікун заявника звернулася до районного суду щодо поновлення її цивільної дієздатності. Проте 30 жовтня 2009 року заяву було залишено без розгляду по суті через неодноразову неявку опікуна у судові засідання.

01 листопада 2010 року заявник самостійно звернулася до районного суду, вимагаючи поновлення її цивільної дієздатності. 04 листопада 2010 року районний суд повернув заяву заявника, не розглянувши її по суті, зазначивши, що на підставі пункту 3 статті 121 та пункту 4 статті 241 Цивільного процесуального кодексу України особа, яку було визнано недієздатною, не має права на подання до суду такої заяви. Це рішення було залишено без змін апеляційним судом Автономної Республіки Крим та Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявник скаржилася за пунктом 1 статті 6 та статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) на неможливість безпосереднього подання до суду заяви щодо поновлення її цивільної дієздатності та статтею 14 Конвенції – на те, що її було піддано дискримінації через відсутність безпосереднього доступу до суду.

Європейський суд постановив, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ СПРАВА «ШТУКАТУРОВ ПРОТИ РОСІЇ» (CASE OF SHUKATUROV v. RUSSIA) (заява № 44009/01)

Стислий виклад рішення від 27 березня 2008 року

Заявник – молода людина, яка в національному судовому процесі була позбавлена дієздатності, про що вона не була повідомлена. Штукатуров дізнався про рішення районного суду, який визнав його недієздатним, вже після набуття ним чинності, тому він не мав можливості його оскаржити. Пізніше, незважаючи на його однозначні заперечення, його затримали та поклали до психіатричної лікарні без можливості судового перегляду.

Європейський суд з прав людини визнав порушення прав заявника стосовно кожної з цих обставин.

У контексті пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейський суд з прав людини виходив з того, що у справах осіб, які страждають на психічні розлади, національні суди користуються деякою свободою розсуду: наприклад, вони можуть вживати відповідні процесуальні підходи для забезпечення належного здійснення правосуддя, захисту здоров'я відповідної особи і подібне. Однак такі підходи не повинні зачіпати саму суть права заявника на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції. При оцінці того, чи був необхідним той чи інший процесуальний підхід, такий як слухання без участі особи, Європейський суд з прав людини бере до уваги всі відповідні чинники, такі, як сутність і складність питань, що розглядалися національним судом, їх значення для особи, реальність загроз для інших чи самої особи в разі слухання за її участі і т.п.

Європейський суд з прав людини ухвалив рішення у цій справі та констатував такі порушення:

- позбавленням заявника дієздатності порушено його права на справедливий судовий розгляд (стаття 6);
- на повагу до його приватного життя (стаття 8);
- подальше примусове госпіталізування заявника до психіатричної лікарні без перегляду судового рішення порушило його право на свободу (пункти 1 та 4 статті 5);
- порушено право заявника на звернення до Європейського суду (стаття 34).

Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо спорів у справах за участю осіб з інвалідністю / Упоряд.: правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС І. В. Литвиненко. – Київ, 2022. – 49 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua